

Min svigermor var besøgsven for en ældre dame, og første gang de mødtes, skulle hun selvfølgelig fortælle lidt om sine børn. Hun fortalte glad om sin ældste søn, der boede i Silkeborg, sin yngste søn, der boede i Bryrup, og endelig om sin datter, der boede i Brejning. Ved det sidste så den søde ældre dame helt forskrækket ud, lagde forstående hånden på hendes arm og udbrød: "Stakkels lille De. Det må være svært". Min arme svigermor var dybt mystificeret.

På skråningerne i Brejning, ned mod Vejle fjord, ligger der en række imponerende bygninger. Mange af dem er i dag ejerlejligheder, efterskole, spa-hotel m.m., men i lokalmunde går de stadig under navne som "mandshjemmet", "kvindehjemmet" og "professorboligen".

Fra 1899 til 1990 rummede de, sammen med aflæggere i bl.a. Skanderborg og på Livø og Sprogø, de Kellerske Anstalter: Danmarks største åndssvageanstalter.

Anstalten blev placeret her som en praktisk foranstaltning, hvor man kunne isolere patienterne fra det omgivende samfund – eller omvendt. På skråningerne ned mod fjorden opstod en verden for sig selv.

Gennem de knapt 100 år var anstalterne hjem for omkring 13.000 mennesker. Sindssyge og åndssvage, javist, men også ordblinde, uvorne, småkriminelle, fattiglemmer og kvinder med en upassende fri seksualitet. De syge blev blandet med mennesker, der var blevet til overs i det moderne samfund, der begyndte at tegne sig.

Det er de anstalter og deres mennesker, Poul Duedahl fortæller om, og sætter et velfortjent mindesmærke.

Bogen er kronologisk bygget op, men er alt andet end en tør institutionshistorie. Forfatteren har lagt et stort arbejde i at finde omkring 200 sigende billeder fra hele institutionens historie. Hvert billede ledsages af en sides tekst, der både fortæller billedets historie, og sætter den ind i en samlet historie, både for menneskerne, institutionen og samfundet.

Bogens tekst er velinformeret, velskrevet og yderst veloplagt med en solid kritisk sans. Som når Duedahl beretter om, hvordan kommunerne blev pålagt at besøge skolerne for at finde de dumme elever, der skulle på institution for at få deres dårlige gener fjernet fra racen.

Lægerne på Brejning var foregangsmænd i udviklingen af intelligenstests til formålet, men ofte spurgte man bare læreren om, hvem der var klassens dumme. Og så slutter teksten med et ordentligt svirp: "Det var ikke ligefrem ufarligt at sidde på bagerste række".

Undervejs får man meget at vide om tidernes skiftende menneskesyn. Fra det idealistiske udgangspunkt om at skabe lyse, smukke og sunde rammer (og elementær forsørgelse) for de åndssvage, over 20'ernes og 30'ernes åbenlyse racehygiejne og til skiftet af opfattelse fra degenererede åndssvage til udviklingshæmmede medborgere.

De mørkere sider i historien bliver usentimentalt belyst. For denne læser var det en øjenåbner at læse om vedtagelsen af lovene om tvangssterilisering og tvangsaborter (fra hhv. 1929 og 1937), der blev forbilleder for tilsvarende lovgivning i Hitlers Tyskland.

Tilsvarende har forfatteren et godt øje for sammenblandingen af psykiatri, seksualopfattelse og samfundsmoral. Patienternes seksualitet blev set som den største fare for samfundet.

Hvis man går rundt i Brejning i dag, kan man stadig se, hvordan anstalterne fysisk er fordelt, så risikoen for samkvem mellem mænd og kvinder var minimeret. På Sprogø blev der indrettet en særlig anstalt, hvor "moralsk åndssvage kvinder" kunne isoleres, så de ikke parrede sig i flæng og avlede en "degenereret generation".

Som forfatter kan Poul Duedahl i korte præcise skitser fortælle et menneskes skæbne, og som historiker beholde overblikket til at sætte tingene i sammenhæng.

Bogens opbygning er dens helt store styrke. Forfatteren lykkes med at fortælle både den lille historie i hvert billede, og den store historie, som alle de små tilsammen udgør. Det er et 100-års puslespil, der lægges med stort overblik og engagement.

Det er ikke en fagbog som sådan (her kan Lene Kochs bøger om racehygiejnens og tvangssteriliseringens historie i Danmark anbefales), men som både historiefortælling og historieformidling er bogen ganske enkelt fremragende.

Bo Brunsgaard, cand.pych., lektor (og bosat i Brejning!)